תנ״ך · ראשונים · רד״ק · נביאים

רד"ק על מיכה

רבנו דוד קמחי [הרד"ק]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

רד"ק על מיכה

רבנו דוד קמחי [הרד"ק]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/רדק-על-מיכה/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 5
פסוק א 5
פסוק ב 5
פסוק ג 5
פסוק ד 5
פסוק ה 5
פסוק ו 6
פסוק ז 6
פסוק ח 7
פסוק ט 7
פסוק י 7
פסוק יא 8
פסוק יב 8
פסוק יג 8
פסוק יד 9
פסוק טו 10
פסוק טז 10
פרק ב 10
פסוק א 10
פסוק ב 10
פסוק ג 11
פסוק ד 11
פסוק ה 11
פסוק ו 12
פסוק ז 12
פסוק ח 12
פסוק ט 13
פסוק י 13
פסוק יא 13
פסוק יב 14
פסוק יג 14
פרק ג 14
פסוק א 14
פסוק ב 14
פסוק ג 15
פסוק ד 15
פסוק ה 15
פסוק ו 15
פסוק ז 16
פסוק ח 16
פסוק ט 16
פסוק י 16
פסוק יא 16
פסוק יב 16
פרק ד 17
פסוק א 17
פסוק ב 17
פסוק ג 17
פסוק ד 18
פסוק ה 18
פסוק ו 18
פסוק ז 18
פסוק ח 19
פסוק ט 19
פסוק י 19
פסוק יא 20
פסוק יב 20
פסוק יג 20
פסוק יד 20
פרק ה 21
פסוק א 21
פסוק ב 21

פסוק ג 21
פסוק ד 22
פסוק ה 22
פסוק ו 23
פסוק ז 23
פסוק ח 23
פסוק ט 23
פסוק י 23
פסוק יא 24
פסוק יב 24
פסוק יג 24
פסוק יד 24
פרק ו 24
פסוק א 24
פסוק ב 24
פסוק ג 24
פסוק ד 25
פסוק ה 25
פסוק ו 25
פסוק ז 25
פסוק ח 25
פסוק ט 26
פסוק י 26
פסוק יא 27
פסוק יב 27
פסוק יג 27
פסוק יד 27
פסוק טו 28
פסוק טז 28
פרק ז 28
פסוק א 28
פסוק ב 28
פסוק ג 28
פסוק ד 29
פסוק ה 29
פסוק ו 30
פסוק ז 30
פסוק ח 30
פסוק ט 30
פסוק י 30
פסוק יא 31
פסוק יב 31
פסוק יג 31
פסוק יד 31
פסוק טו 32
פסוק טז 32
פסוק יז 32
פסוק יח 32
פסוק יט 33
פסוק כ 33

פרק א

פסוק א

דבר ה' אשר היה אל מיכה המורשתי בימי יותם. זה הנביא מצאנוהו בספר ירמיהו מיכה המורשתי היה נביא בימי חזקיהו מלך יהודה ונקרא מורשתי על שם עירו מרשה כמו שת"י דמן מרשה והיא בערי יהודה והתנבא בימי שלשה המלכים האלה יותם אחז יחזקיהו ובימי מלכי ישראל שהיו בימים ההם ואם לא זכרם הרי אמר אשר חזה על שמרון וירושלם והרי הוא כאלו זכרם:

פסוק ב

שמעו עמים כלם. אמר שמעו לנכח ואמר כלם שלא לנכח כי כן מנהג הכתוב במקומות רבים כמו ואולם כלם תשובו ובאו נא לכלם ולסרניכם כי יבושו מאלים אשר חמדתם וכן אמר מיכיהו בן ימלה שמעו עמים כלם וכנגד ישראל אמר ורבוי עמים כנגד השבטים וכן עמים הר יקראו:

ארץ ומלואה. ארץ ישראל והעם אשר בה ובאמרו לארץ הקשיבי הוא דרך משל שהרי אמר ומלואה:

ויהי ה' בכם לעד. כי כבר הזהרתי אתכם בשמו:

מהיכל קדשו. מן השמים:

פסוק ג

כי הנה ה' יוצא ממקומו. משל לגזירה היוצאת מלפניו כאלו הוא יוצא ויורד ודורך על במותי ארץ וכן אמר בשירת דוד ויט שמים וירד וכל זה הוא דרך משל על חרבן הארץ והצרות העצומות כאלו ההרים נמסו והעמקים נתבקעו וכן אמר ותגעש ותרעש הארץ ומוסדי הרים ירגזו:

פסוק ד

ונמסו כדונג. היא שעוה:

כמים מוגרים במורד. כן ימסו ההרים ויגרו כמו מים המוגרים במקום מורד שילכו מהרה וי"ת דאשדין במדרון והכל דרך משל:

פסוק ה

בפשע. כפל הענין במ"ש ויעקב וישראל אומר על עשרת השבטים כי הם הרוב ובעבור מלכות אפרים כמו שכתבנו:

מי פשע יעקב. מי גרם לפשע יעקב שהם העגלים:

הלא שמרון. ר"ל מלך שמרון כי מלכי ישראל היה ראש ממלכתם שמרון מזמן עמרי ואילך ואם הם היו מונעים עבודת העגלים ישראל היו עובדים אותם כ"ש שהם היו מחזיקים בעבודתם והעם הולך אחרי המלך:

ומי במות יהודה הלא ירושלם. מי גרם שיעשו במות בערי יהודה הלא מלכי ירושלים כי ירושלים היתה ראש הממלכה והוצרכנו לפרש כן כי מלת מי לא תפול אלא על בעל שכל כמו מי האיש ולא יאמר מי השור מי החמור:

פסוק ו

ושמתי. ומה שאמר בספר מלכים כי מלך אשור לכד את ארץ ישראל והושיב בה העם אשר הביא מתוכה לא אמר אלא וישב אותם בערי שמרון לא אמר בשמרון כי שמרון החריבה מלך אשור והפיל חומותיה וכל בנין אשר בה כמו שנבא זה הנביא ואמר ושמתי שמרון לעי השדה ושמתי והגרתי ע"י מלך אשור שהוא יעשה זה ברצוני שאני אעורר רוחו בזה כמו שאמר ויער ה' אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור וגו':

לעי השדה. לגלי השדה כתרגום ליגרי חקלא וכן תרגום והיתה בבל לגלים ליגרים כי הבנין החרב הוא גל אבנים:

למטעי כרם. לפי ששמרון הוא הר והכרמים בהרים טובים אמר שלא תהיה בנוייה עוד שמרון אלא יטעו בה כרמים:

והגרתי לגי אבניה. כי היתה הר וכשיהרסו בנינה יגירו אבני הבנין מן ההר אל הגי:

ויסודיה אגלה. שיעורו הבנין עד היסוד:

פסוק ז

וכל פסיליה יכתו. ישברו מפני הכסף והזהב שעל הפסילים:

אתנניה. הבגדים היפים שהיו בבתי הפסילים שהיו נותנים לה מפני כבוד הפסילים והם כמו אתנן הזונה שהם היו זונים אחרי הפסילים ומכבדים אותם בכסף וזהב ובבגדים נאים:

ישרפו באש. כי כאשר לכדו העיר שלחום באש לרוב קצפם על יושביה שעמדו במצור ג' שנים ולא רצו להשלים:

וכל עצביה אשים שממה. ר"ל בתי העצבים שהיו נכבדים בעיניהם שממה יהיו וכן ת"י וכל בתי דחלתהא:

כי מאתנן זונה קבצה. יש אומרים כי חירק הקו"ף מקום שורק כמו קובצה כמו ופתחו שעריך תמיד שהוא כמו ופותחו וכת"י ארי מאגר זניתא אתכנשו והנכון כי פירוש קבצה שמרון כי היו מביאים לשמרון לבתים הפסילים והעצבים משאר ערי ישראל כסף וזהב

ומנחות בבואם לעבוד הפסילים והנה כל הממון הזה מאתנן זונה קבצה אותם שהם כמו אתנן זונה כמו שפירש:

ועד אתנן זונה ישובו. כי עובדי עכו"ם יקחו הכל וכן תרגם יונתן ולות פלחי טעותא יתמסרון:

פסוק ח

על זאת אספדה ואיללה. דבר הנביא על עצמו שיספוד ויליל על חרבן ארץ ישראל ועל גלות ישראל או הוא מדבר על לשון ישראל הגולים ובענין הזה ת"י על דא יספדון ויללון וגו':

אילכה. נכתב בו היו"ד פ"א הפעל:

שולל וערום. שולל תאר בשקל עולל ופי' שולל מבגדיו שהפשיטוהו ויהיה הענין כפול במילות שונות או יהיה פי' שלל מהדעת כאדם מטורף מרוב הצרה וכן מפרשים מוליך יועצים שולל:

אעשה מספד כתנים. כי התנים ובנות יענה ידמה קולם לקול נהי ומספד:

פסוק ט

כי אנושה מכותיה. כלומר כל אחת ממכותיה היא אנושה החרב והרעב והדבר וענין אנושה כאב ושבר חזק כמו אנוש לשברך וי"ת ארי ממרעא מחתהא:

כי באה עד יהודה. המכה החלה בשמרון ובאה עד יהודה:

נגע עד שער עמי. וזהו עד שער ירושלם כי מלך אשור שלכד ארץ עשרת השבטים עלה על כל ערי יהודה ויתפשם ובא עד שערי ירושלם והיא הנקרא שער עמי כי היא מיוחדת בכל ארץ ישראל לכבוד האל ית' השוכן בה:

פסוק י

בגת אל תגידו. וזהו ע"ד הקינה כי יודעים היו בגת ובערי פלשתים אלא דרך קינה אמר כמו שאמר דוד בקוננו על שאול ויהונתן אל תגידו בגת ואל תבשרו בחוצות אשקלון פן תשמחנה בנות פלשתים פן תעלוזנה בנות הערלים והלא הם היו שהרגו ישראל במלחמה ההיא אלא דרך קינה אמר:

בכו אל תבכו. אם יראו אתכם בוכים ישמחו לבכייתכם:

בבית לעפרה עפר התפלשתי. לעפרה בפתח העי"ן ושאר עפרה בכל הכתוב העי"ן נקראת בקמץ חטף והיא עפרה אשר לבנימן וזכר אלה המקומות ואע"פ שכל ארץ ישראל חרבה לפי שמצא בהם לשון נופל על הלשון דרך צחות ודרך השרים והמקוננים לדבר בקינותיהם ובשירותיהם ובדבריהם דרך צחות לפיכך נראה שקרא לעפרה בפתח העי"ן

לקרב יותר הקריאה לקריאת עפר ועפר ר"ל עפר כמשמעו או פי' אפר כי גם היא נקראת עפר כמו מעפר שריפת החטאת וכן אמר בת עמי חגרי שק התפלשי באפר זהו דרך אבלות כמו שאמר וישב בתוך האפר וכן ת"י בבתיא דעפרא בקטמא חפו ית רישיכון ופי' התפלשי התגלגלי באפר והתעטפי בו וכתיב התפלשתי והם דברי הנביא כמו שאמר על זאת אספדה ואיילילה ופי' בבית לעפרה בעבור הבתים שהיו לעפרה שהם היום שוממין וענין הלמ"ד בעבור בתי החצרים שהיו לה חוץ לעיר ובית דרך כלל במקום בתי כמו ולא תשב אשה בבית דוד כי קדש המה:

פסוק יא

עברי לכם יושבת שפיר. בזה מצא לו לשון אחר בדרך הקינה כי שפיר היא יופי ונוי כמו הנותן אמרי שפר ותרגום יפה תאר שפיר בריוא והנה הפכו עריה בשת כי גלוי הערוה הוא דבר כעור ואמר עברי לשון נקבה כנגד הכנסה שבעיר ששמה שפיר ואמר לכם כנגד הפרטים וכן דרך המקרא במקומות רבים אמר שילכו ערומים גלוי הערוה בגלות כמו שאמר וחשופי שת זהו עריה בשת כי עריה גלוי כמו ואת ערום ועריה ובשת הוא העריה כמו והחזיקה במבושיו ועריה שם או תאר ובא בה"א בסמיכות כמו כאיפה שעורים:

לא יצאה יושבת צאנן מספד בית האצל. גם זה לשון נופל על הלשון כי יצאה וצאנן קרובים בלשון ובית האצל גם הוא שם מקום ופירושו אמר כי לא יצאו יושבי צאנן למספד בית האצל כשגלו כי נראה כי יושבי האצל גלו ראשונה וכשהיו בוכים וסופדים בצאתם בגלות לא יצאו לנחמם יושבי צאנן שהיו שכיניהם כי ידעו כי גם הם יגלו אחריהם ודים בצרתם:

יקח מכם עמדתו. פירש אדוני אבי זכרונו לברכה שיעמוד ויתעכב במצור עליכם בטוב ויקח מכם שכר עמידתו כי יקח כל אשר לכם ויגלה אתכם ועמדה שם כמו עמידה אלא שהוא בשקל חמדה חמלה:

פסוק יב

כי חלה לטוב. חלה ענינו חיל וכאב גם זה בדרך לשון הקינה שהם בהפך מה שהיו רע בהפוך הטוב ואמר כי יושבת מרות כואבות בעבור הטוב שהיה לה:

כי ירד רע. לשערי ירושלם כלומר עד שערי ירושלם כמו שאמרנו למעלה עד שער עמי עד ירושלם כמו שפירשנו ואמר מאת ה' כי הרע הבא עליהם אינו דרך מקרה אלא עונש עונם:

פסוק יג

רתום. גם זה לשון נופל על הלשון:

רכש ולכיש קרובים בלשון. רתום לפי מקומו ענינו אסור וכן ת"י טקיסו רתיכין רמו על רכשא:

לרכש. כמו רוכבי הרכש והיא בהמה קלת ההליכה כלומר מהרו לגלות:

ראשית חטאת היא לבת ציון. לכיש היא מערי יהודה ולמדה היא תחלה עבודת הבעלים מישראל כי אחאב החל לעבוד הבעלים כי ירבעם לא עבד הבעל אלא אחאב החל בעבודת הבעלים ונתפשטה בישראל וזהו שאמר פשעו ישראל ובארץ יהודה לא היו עובדים הבעלים ויושבי לכיש למדו עבודת הבעלים מישראל וזהו שאמר כי בך נמצאו פשעי ישראל פירוש בך נמצאו תחילה ונתפשט בארץ יהודה עד ציון וזהו שאמר ראשית חטאת היא לבת ציון:

פסוק יד

לכן תתני שלוחים על מורשת גת. בעבור שעבדת עכו"ם ולמדת האחרים לעבדם את צריכה לתת שלוחים על מורשת גת שתהיה לך לעזר מפני האויב ומורשת גת שם מקום בארץ פלשתים והיא עיר הנזכרת בכמה מקומות ולכדה דוד מיד פלשתים וסמך אליה מורשת שפי' ירושה רוצה לומר גת שלכדה דוד ואחר כך ירשוה פלשתים והיתה להם למורשת בעונותיכם ובפשעיכם כלומר ראו מה גרם לכם העון כי זאת העיר שהיתה לכם עתה היא ביד אויביכם וצריכים אתם להכנע להם ולשלוח להם מנחות שיסמכו אתכם מפני האויב הבא עליכם:

שלוחים. מנחות כמו ויתנה שלוחים לבתו אשת שלמה:

על מורשת. כמו אל וכן ונתן הספר על יודע ספר שהוא כמו אל וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו ואחרים זולתו:

בתי אכזיב לאכזב למלכי ישראל. אכזיב היא עיר בערי יהודה וקעילה ואכזיב ומרשה והוא כזיב הנאמר בתורה והיה בכזיב בלדתה אותו ואמר לאכזב לשון נופל על הלשון ואכזב כמו כזב והאל"ף נוספת והוא כמו היה תהיה לי כמו אכזב ופי' בתי אכזיב שהיו עובדים בהם עכו"ם היו להם בבטחונם בהם למקור אכזב מים לא נאמנו שיבטח אדם בו לשתות ממנו בעת צמאונו ומצאו יבש הנה היה לו לאכזב כן היו בתי אכזיב למלכי ישראל ופירוש למלכי יהודה כי אע"פ שנחלקה המלכות מלכי יהודה מלכי ישראל הם כי יהודה הוא בכלל ישראל וכן נקראו מלכי יהודה מלכי ישראל כמו שאמר כל אלה בני יהושפט מלך ישראל וכן אמר כי הכניע ה' את יהודה בעבור אחז מלך ישראל:

פסוק טו

עוד היורש אבי לך יושבת מרשה. גם זה לשון נופל על הלשון כי יורש ומרשה קרובים בלשון ומרשה שם עיר בערי יהודה. אבי חסר אל"ף שהוא למ"ד הפעל מהמכתב וכן שמן ראש אל יני ראשי אמר עוד אביא לך האויב שיירש ארצך ויגלה אותך ממנה:
עד עדלם יבא כבוד ישראל. ועדולם ג"כ עיר מערי יהודה אמר עד עדולם יבא יורש כבוד ישראל יורש שזכר עומד במקום שנים והיורש הוא מלך אשור כמו שאמר עלה סנחריב מלך אשור על כל ערי יהודה הבצורות ויתפשם:

פסוק טז

קרחי וגזי. אמר כנגד מרשה או עדולם או כנגד כל הארץ והוא דרך משל לומר אל הארץ קרחי וגוזי כי כנגד הארץ ידבר לא כנגד יושבי הארץ שהרי אמר כי גלו ממך הקרחה היא תלישת השער והגזיזה היא במספרים וכן יעשה האדם לאבל כמו שאמר ויגז את ראשו ואמר גזי נזרך והשליכי על בני תענוגיך על דרך שקונן ירמיהו בני ציון היקרי' וגו':
הרחיבי קרחתך כנשר. כי הנשר יעוף למעלה מכל העופות ואחת לעשר שנים יעוף מאד למעלה עד האויר העליון הסמוך לגלגל האש ומרוב חומו ימרטו כנפיו ותפול נוצתו:

פרק ב

פסוק א

הוי חושבי און ופועלי רע. פועלים רע בלבבם לומר כך וכך נעשה מחר ואמר על משכבותם כי בעוד שאדם שוכב על מטתו הוא חושב יותר כי אין לו עסק באחד מחושיו:
באור הבקר יעשוה. בהשכמה יעשו המחשבה הרעה שחשבו כי יש כח בידם לעשוק העניים:

פסוק ב

וחמדו. החמדה היא בלב והגזל הוא בידים כי יחמדו שדות חביריהם בלבם ויבקשו מהם שימכרום להם ואם לא ירצו למכרם יגזלום ויקחום בחזקה וכן יחמדו הבתים ואם לא ירצו למכרם יקחום בחזקה ופי' ונשאו ולקחו וי"ת ואנסין:
ועשקו גבר וביתו ואיש ונחלתו. כפל הענין במלות שונות ופי' שאם יעמוד בעל הבית כנגדו בגזלו ממנו ביתו או שדהו יכהו ויאסרהו זהו עשק הגוף והנה יעשקו הגוף והממון:

פסוק ג

לכן, על המשפחה הזאת. הם עם ישראל כי נקרא הגוי משפחה כמו ואם משפחת מצרים לא תעלה ועל המשפחות אשר בשמך לא קראו וכן אמר גם כן על ישראל עוד על כל המשפחה אשר העליתי מארץ מצרים:

אשר לא תמישו משם צוארותיכם. מעול הרעה הבאה עליכם לא תוכלו להסיר מתוכה צוארותיכם כלומר לא תוכלו להנצל ממנה:

ולא תלכו רומה. בשקל קומה טובה. אמר כיון שיהיו צוארותיכם תחת עול הרעה תהיו נכנעים ולא תוכלו ללכת בקומה רמה וכת"י ולא תהכון בקומה זקופה:

פסוק ד

ביום ההוא ישא עליכם משל. פי' המקונן עליכם ישא בקינתו זה המשל ומן הנראה כי המקונן הוא נביא השקר ובראותו כי לא נעשתה עצתו יקונן ולפי שדרך המקונן לדבר משלים וחידות שהם דברים סתומים וכן דרך המשורר ובקינה זו יש דברים סתומים לפיכך קראה משל:

ונהה נהי נהיה. ונהה בשקל עשה בנה והוא ענין קינה ובכי ונהי שם הקינה ונהיה גם כן בשקל שמלה וכפל השם לרוב הקינה ויש מפרשים נהיה ענין שבר מן נהייתי ונחלתי וי"ת ואיליא ובעינתיה והוא ענין הגבהת הקול בקינה מן וענה איים ובדברי רבותינו ז"ל מענות אבל לא מטפחות:

אמר שדוד נשדונו. יאמר בקינתו כן נשדונו מבנין נפעל ובא בשורק במקום חולם כי הרוב בחולם ונקלותי עוד מזאת ונמקותם בעונותיכם:

חלק עמי ימיר. האדמה שהוא חלק עמי ימירנו האל יתברך באדון אחר כי יהיה חלק האויב מה שהיה חלק עמי:

איך ימיש לי. איך יהיה זה שיסיר ממני מה שהיה לי:

לשובב שדינו יחלק. כשחשבתי שהאל יתברך רוצה להשיב אלינו שדותינו שלקחו האויבים והנה האויב מחזיק בהם ומחלק אותם בין האויבים רוצה לומר שהאויבים יחלקו ביניהם נחלתינו כמו שאמר ירמיהו בקינתו נחלתינו נהפכה לזרים:

פסוק ה

לכן. אמר כנגד המקונן והוא נביא השקר כמו שפירשנו אמר אתה המקונן על נחלת ישראל שמחלק אותה האויב ואתה גרמת זה לפיכך לא יהיה לך משליך חבל בגורל בקהל ה' כאשר ישובו קהל ה' מהגלות אל נחלתם לא יהיה לך בן או בת שישליך

חבל בנחלה כי לא ישאר אחריך ממך שום זכר ופירוש משליך חבל החבל שמודדין בו האדמה לחלקה בגורל בין היורשים ותרגם יונתן מתח חוט משח בעדבא:

פסוק ו

אל תטיפו. ענין הזלת הדבור כמו ועלימו תטיף מלתי והוא ע"ד ההשאלה ישראל יטיפון לנביא האל אל תטיפו כלומר אל תזכרו לנו דברי האל כי אין אנו שומעים לכם:
לא יטיפו לאלה, לא יסג כלימות. נביאי האל לא יטיפו לאלה האנשים ולא יקחו כלימו' שאם יטיפו להם יכלימום:
יסג. ענין השגה ואם הוא כתוב בסמ"ך הנה כמהו מן הכבד ארור מסיג גבול רעהו וחבירו:

פסוק ז

האמור. הה"א ה"א הידיעה והיא בסגול כמו ויסר הערוב והיא לקריאה כמו הקהל חקה אחת לכם הדור אתם ראו דבר ה' כלומר אתה שאומרים לך בית יעקב אמר הקצר רוח ה' שאתה אומר לנביאי ה' אל תטיפו אם קצרה נבואת ה' לכם למה אתם קצים בה הלא רחבה היתה לכם להוכיחם ולהטיב לכם כל זמן שרציתם לקבלה לא מנעתי אותה מכם:
אם אלה מעלליו. וכי אלה הצרות הבאות עליכם הם מעלליו ומעשיו לא כן כי מעשיכם הם כי דברי ייטיבו ולא ירעו עם אדם שהולך דרך ישר:
הקצר. פעל עבר חציו קמץ וחציו פתח:
ייטיבו. היו"ד הראשונה מונעת בצרי והשנית שהיא נחה פ"א הפעל והנכון עם ה"א הפעיל הטיבו כמו מושליו יהילילו:

פסוק ח

ואתמול. בשורק כמו בחולם וכן בשורק כי ערוך מאתמול תפתה אמר האויב הבא עליכם היום דין ומשפט הוא כי עמי זה אתמול היה הוא לאויב לאחיו החלושים והיה קם לאויב העניים ושולל אותם ודין הוא שיבא האויב עליהם מדה כנגד מדה:
יקומם. פעל עמד וחרבותיה אקומם פעל יוצא:
ממול שלמה אדר תפשיטון. ואתם עומדים ממול שלמה טובה שתראו לעני שלובש אותה תעמדו למולו להרע לו ולהפשיטו השלמה שהיתה אדר לו:
ממול. כמו והוא יושב ממולי:
אדר. הוא כמו הדר ואדוני אבי ז"ל פירש כן היו חובלים שלמה מבית העני בעבור המס ואומרים כי אין די במשכון זה והיו מפשיטים מעליו אדרתו וזהו תפשיטון שהיו מפשיטים העניים שהיו חושבים שהולכים בבטחה היו באים לבתיהם כמו שובי

מלחמה ערומים בגדיהם ואחר כך היו אומרים אין די במשכונות האלה בשלמה ובאדרת ויוציאו אותו מביתו וזהו נשי עמי תגרשון מבית תענוגים מעל עוללי תקחו הדרי לעולם הדר נחלתי שהנחלתים תקחו מעל עוללי שהיו נסתרים ומתכסים שם על זה צאו כלכם מנחלתי קומו ולכו כי לא זאת המנוחה:

פסוק ט

נשי עמי תגרשון. כל אחת ואחת מנשי עמי ועמי הם העניים כמו אם כסף תלוה את עמי אמר אתם גורמים שיגרש העני את אשתו מביתו שתכנסו בבית העני שלא ברשותו להעליל עליו ולגזלו וכשבא העני וימצא אחד מכם בביתו עם אשתו יחשוד אשתו ויגרשנה מביתו והנה הוא כאלו אתם מגרשים אותה מבית בעלה שהוא בית תענוגיה: **מעל עולליה תקחי הדרי לעולם**. מה שהוא הדרי לעולם והוא חבור האיש עם אשתו לפרות ולרבות שיצרתיה מצלע האדם וצויתים פרו ורבו ואתם תקחו אותו ההדר שהוא הדר וכבוד כמו שאמר יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו כי כאשר הבריאות על סדר תכונתם ויצירתם הוא כבוד האל ית' ועליהם ישבחוהו בני אדם ויפארוהו:

פסוק י

קומו ולכו. לכו בגלות כי לא תנוחו בארצכם כאשר חשבתם אני קראתי ארצכם זאת המנוחה והנחלה ועתה בעונותיכם אינה לכם נחלה ומנוחה קומו ולכו ממנה: **בעבור טמאה תחבל וחבל נמרץ**. זאת המנוחה והנחלה טמאה כמו שאמר ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה ותקיא הארץ את יושביה ובעבור זה שטמאה שאתם טמאתם אותה בעבור זה תחבל ארצכם כמו שאמר ותקיא הארץ כלומר תחבל אתכם ותקיא אתכם מתוכה תחבל ענין השחתה כמו וחבל את מעשה ידיך וכן וחבל נמרץ ענין השחתה והוא שם ומהו החבל שתחבל אתכם חבל נמרץ יהיה כמו קללה נמרצת כלומר חבל חזק מאד:

פסוק יא

לו איש הולך רוח ושקר כזב. חוזר למה שהיו אומרים לנביאי האל אל תטיפו אמר לנביאי ה' היו אומרים להם שלא יתנבאו אבל אם יש איש שהולך רוח כלומר שדרכיו דרכי רוח והבל ושקר כזב שמכזב בדברי שקר שאומר להם שלום יהיה לכם עשו כלבבכם ואמר לעם הזה הנה אטיף לך ליין ולשכר, כלומר אם תשקני כוס יין או שכר אני אתנבא לך נבואות טובות ירצו בו דבריו וישמעו והוא יהיה להם למטיף ולנביא:

פסוק יב

אסף אאסף יעקב כלך. י"מ שני אלה הפסוקים פורענות כמו שאמר לפניהם ואחריהם, ופי' אסף אאסף שיכנסו במצור בערים הבצורות מפחד האויב:

כצאן בצרה. עיר גדולה מאדום והיא ארץ מקנה ומקנה רב בה אמר שידמו ישראל בברחם אל הערים והאספם בהם מפחד האויב לצאן שיכניסו אותם אל הערים והאספם מפני האויבים כלומר שלא יהיה בהם כח לעמוד לפני האויב כמו הצאן ותהימנה בתוך הערים כמו הצאן בתוך הדברו בתוך מקום מנהגו והוא מכלא הצאן שמכניסים שם הצאן ובאה מלת הדברו בשתי ידיעות כמו בתוך האהלי והדל"ת מעמדת בגעיא ונקראת בקמץ רחב תחת קמץ חטף:

תהימנה מאדם. מרוב אדם שיתקבצו ביחד בו תהימנה מפני האויב יהמו:

פסוק יג

עלה הפורץ. פירש אדוני אבי ז"ל על צדקיהו כשיצא דרך בין החומותים שפרצו לפניו החומה כמו שכתב בנבואת יחזקאל בקיר יחתרו להוציא בו:

ויעבור מלכם לפניהם. זה צדקיהו שברח לפני חילו וחילו אחריו:

וה' בראשם. קודם מזה בראשם נסתלקה מהם שכינה ואחר כך גלו וי"ת אלה הפסוקים נחמה לעתיד וכן תרגם בסופא כנשא אכנשכון דבית יעקב וגומר תרגם בצרה חוטרא כתרגום גדרות צאן חוטרין דעאן ותרגם הדברו דירא כמו הכונס צאן לדיר בדברי רבותינו ז"ל ובדרש הפורץ זה אליהו מלכם זה צמח בן דוד:

פרק ג

פסוק א

ואמר. חוזר לתוכחה שהיו מריעים לעניים כמו שאמר לאויב יקומם אמר הנביא לכם ראשים וקצינים אומר כי עליכם התלונה כי לכם לדעת המשפט ולהציל גזול מיד עושק:

פסוק ב

שנאי טוב. רעה כתיב וקרי רע והענין אחד אמר שהם שונאים לעשות הטוב ולהטיב לעניים ולא די שאינם מטיבים להם אבל מריעים להם וזהו ואוהבי רע שאוהבים לעשות הרע ומהו הרע שעושים להם גוזלים עורם מעליהם ושארם מעל עצמותם וזהו דרך משל כאלו מפשיטים עור הבשר ואוכלים הבשר מעל העצמות וזהו שהיו גוזלים ממונם ולחם חקם המגדל העור והבשר והעצמות:

פסוק ג

ואשר אכלו. הגדיל מעשה ההשחתה וההרס בעניים. ואמר ואת עצמותיהם פצחו ופרשו כאשר בסיר וכבשר בתוך קלחת ישברו העצמות יחתכו הבשר כמי שרוצה לתת העצמות והבשר בסיר ובקלחת וכל זה להפלגת הרעה שעושים לעניים ולחלשים:

פצחו. ענין שבירה:

ופרשו. ענין חתיכה כמו פרשה ציון בידיה פרוס לרעב לחמך:

סיר. קדרה וכן קלחת אלא שעשויה בתכונה אחרת סיר דוד וקלחת שלשתם ענין קדרה אלא שכל אחת עשויה בתכונה אחת שלא כאחרת:

פסוק ד

אז יזעקו. אז כשיבא עליהם האויב יזעקו אל ה' ולא יענה אותם כמו שלא היו הם עונים לזעקת העניים העשוקים מדה כנגד מדה וזהו שאמר כאשר הרעו מעלליהם כמו שהם הרעו לענייהם כן ירע להם האויב:

פסוק ה

כה אמר, **הנשכים בשניהם**. הם מחליקים להם לשונם וקוראים להם שלום כלומר שלום יהיה לכם אל תראו מהנביאים המתנבאים לכם פורענות והם בחלקת שפתותיהם נושכים אותם בשניהם כלומר מריעים להם כי נשיקתם נשיכה היא להם על דרך שאמר ונעתרות נשיקות שונא:

ואשר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מלחמה. כלומר מי שלא יתן להם מה ששואלים ממנו במאכל ובמשתה כמו שכתוב למעלה אטיף לך ליין ולשכר ואם לא יתן יזמינו עליו מלחמה כלומר יתאספו יחד נביאי השקר וילחמו עליו בדברים רעים. ויש מפרשים הנושכים בשניהם מה שנותנים להם מלחם ובשר ושאר מאכלים נושכים בשניהם ואוכלים ואז יקראו להם שלום ויתנבאו להם דברים טובים וכן ת"י:

פסוק ו

לכן לילה לכם מחזון. מזה החזון שאתם מתנבאים לילה ואפלה יהיה לכם כשיבא האויב ויבחנו דבריכם כי שקר אתכם וכפל הענין במילות שונות ואמר וחשכה לכם מקסום כי נבואתם נבואת קסם היתה או מקצתם היו קוסמים ומקצתם היו חולמים:

מקסום. מקור:

ובאה השמש. מרוב הצרה שתמצאם:

היום. רוצה לומר אור השמש כי ביום יראה ולהם יקדר מרוב הצרה וי"ת היום עדנא:

פסוק ז

ובשו, ועטו על שפם. שיהיו כאבלים עוטים על שפם כשיראו שלא תתקיים נבואתם יבושו ויהיו כאבלים העוטים על שפם כמו שאמר האל ליחזקאל ולא תעטה על שפם:
כי אין מענה אלהים. כי ידעו ויכירו העם כי מה שהיו אומרים להם לא היה דבר אלהים:
מענה. כמו דבר וכן וה' ענהו מה ענה ה':

פסוק ח

ואולם אנכי. אמר הנביא באמת אינני כמוהם שאין להם מענה אלהים אבל אנכי מלאתי כח את רוח ה' אני מלא מרוח ה' מכח משפט וגבורה להגיד להם פשעיהם ולא אירא מהם כמו שעושים נביאי השקר שמחניפים להם ומשבחים להם מעשיהם הרעים ודבריהם שקר אבל דברי אמת ומשפט אגיד להם:

פסוק ט

שמעו נא. שב להוכיח הראשים והקצינים כמו שאמר למעלה יעקשו יעותו הדרך הישרה הם מעותים אותה וכל דרכיהם ומעשיהם חמס וגזל:

פסוק י

בונה ציון. כל אחד מהראשים והקצינים בונה ביתו בדמים רוצה לומר בגזל וחמס שעושין לעניים ואותם שאין בהם כח לעמוד כנגדם והנה אותו ממון שלוקחים בגזל הוא דם העושק שהרי הוא כאלו שופך דמו שאין לו מה יאכל וישיב את נפשו וכן אמר שלמה כן ארחות כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח וי"ת דבנן בתיהון בציון בדם אשיד וירושלם בנכלין נראה כי הבין בדמים כמשמעו ולדעתו יהיה פי' שהיו לוקחים כופר משופכי דמים ובאותו כופר היו בונים בתיהם:

פסוק יא

ראשיה. הם המלכים או הסנהדרין וכהניה שהיה להם להורות התורה כמ"ש יורו משפטיך ליעקב וגו'. והם יורו במחיר מי שיתן לו כסף יעשה לו הוראה כרצונו:
ונביאיה. הם נביאי השקר:
יקסמו. כי נבואתם שקר וקסם כמו שפי' למעלה:
ועל ה' ישענו. כלומר כיון ששכינתו בקרבנו לא תבא עלינו רעה ולא יחריב את ביתו כמו שהיו אומרים היכל ה' היכל ה' היכל ה' המה:

פסוק יב

לכן בגללכם. פי' בעבור עונותיכם שרבו ולא יפנה אל כבודו ואל ביתו כאשר אמרתם וציון שבניתם בדמים שדה תחרש כלומר כשדה תחרש שלא ישאר בה בנין ותהיה כמו

השדה הנחרש וירושלם שבניתם בעולה עיין תהיה גלי אבנים שיהרסו האויבים ויתנו אבן על אבן ויהיו אבני הבנין לגלים וכן אמר שמו את ירושלם לעיים וכת"י ליגרין ותרגום והיתה בבל לגלים ליגרין לעי השדה ליגרי חקלא:

עיין תהיה. בנו"ן כמו במ"ם וכן לקץ הימין והדומים להם:

והר הבית לבמות יער. והר הבית ששם בית המקדש יהיה לבמות יער כלומר יהיה ליער בעבור היותו חרב יצמחו בו עשבים ועצים ומה שאמר לבמות לשון רבים לפי שהיו שני הרים סמוכים הר הבית והר הזתים או קרא גלי האבנים במות ויונתן תרגם לחישת חורשא:

פרק ד

פסוק א

והיה באחרית הימים. אחר שאמר חרבן ציון וירושלם אמר נחמה זו עליהם ויהיה זה באחרית הימים והם ימי המשיח ונחמה זו אמרה ישעיהו בזה הלשון מעט מלים שונים ביניהם:

הר בית ה'. הוא הר הבית שאמר שיהיה לבמות יער עוד יבא זמן שיהיה נכון בראש ההרים ומה שאמר נכון ונשא לא שיהיה ההר ההוא גבוה בגופו ממה שהיה אלא רוצה לומר שהגוים ינשאוה ויכבדוה ויבאו לעבוד בו לשם ה' וזכר זה לפי שהגוים היו עובדים אלהיהם על ההרים הרמים ועל הגבעות הנשאות אמר כי אז יעבדו את הש"י שכם אחד וינשאו הר זה מכל ההרים ומכל הגבעות שהיו מנשאים ומכבדים מתחלה:

ונהרו עליו עמים. וירוצו ומזה נקרא מרוצת המים הרבים נהר:

פסוק ב

והלכו, **ואמרו**. כל גוי יאמר לחברו לכו ונעלה:

ויורנו מדרכיו, **כי מציון תצא תורה**. זה דברי הנביא לא דברי העמים כלומר למה יאמרו העמים לכו ונעלה ויורנו מדרכיו כי מציון תצא תורה ומצוה לכל העמים והמורה הוא מלך המשיח ועליו אמר ושפט:

פסוק ג

ושפט. השופט הוא מלך המשיח וכן ויגד ליעקב המגיד ויאמר ליוסף האומר, אמר כי אם יהיה בין גוי לגוי מלחמה או תביעות ביניהם יבאו למשפט לפני המלך המשיח שיהיה אדון על כל העמים והוא יוכיח להם ויאמר למי שימצא אתו העול ישר המעוות

לבעל דינך ומפני זה לא תהיה מלחמה בין עם לעם כי הוא ישלים ביניהם ולא יצטרכו לכלי מלחמה וכתתו אותם לעשות מהם כלי עבודת האדמה:

לאתים. המרא שחופרין בו נקרא את ודגש תי"ו לאתים מקום הנח אשר במלת את מחרשתו ואת אתו:

למזמרות. הם הכלים שזומרים בהם הגפנים ושאר העצים כמו וכרמך לא תזמור:

פסוק ד

וישבו. ישראל וכל הגוים גם כן לא תהיה מלחמה בעולם:

כי פי ה' צבאות דבר. וכיון שהוא ית' דבר יקיים דברו:

פסוק ה

כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו. עד אותו זמן ילכו איש בשם אלהיו כי לא ישובו לדרך הטובה עד שישיבם המלך המשיח לדרך הטובה אחר מלחמת גוג ומגוג:

ואנחנו. אבל אנחנו בית ישראל נלך בשם ה' אלהינו לעולם ועד כי אף על פי שיחריב הבית ונגלה מארצנו לא נמיר אלהינו באל אחר אלא נלך בשמו כל הימים כמו שכתוב אם שכחנו שם אלהינו ונפרש כפינו לאל זר:

פסוק ו

ביום ההוא. ביום קבוץ גליות כמ"ש באחרית הימים:

אספה. כמו אאספה וכן ויוסף עוד דוד כמו ויאסוף:

הצולעה. בצר"י כמו נוטרה את הכרמים בצר"י ופירוש הצולעה ישראל שהם בגלות כחולים והצולעים וכואבים כי מי שהוא בצרה הרי הוא כאלו צולע וכן אמר דוד ובצלעי שמחו ונאספו וכן פירוש אז תפקחנה עיני עורים אז ידלג כאיל פסח:

והנדחה. שהיא רחוק ממקומה ואולי אמר זה על עשרת השבטים שהם רחוקים מארצם מאד ות"י הצולעה מטלטליא והנדחה מבדריא:

ואשר הרעותי. כמו שהרעותי להם כן איטיב להם ות"י ודאתבאש להון מן קדם חובי עמי נ"א ודאבאשית להון:

פסוק ז

ושמתי, לשארית. שלא יכלו בגלות אלא תשאר מהם שארית שישובו לארצם בזמן ההוא:

והנהלאה. היא הנדחת שזכר ונהלאה נפעל נבנה מן הלאה שהוא ענין רחוק המקום והזמן וי"ת הנהלאה כמו הנדחה מבדריא ואדוני אבי ז"ל פי' הנהלאה החזקה והשמנה

ההולכת מהלאה לפני הצאן מרוב בריאותה וכן פי' הצולעה שאינה יכולה ללכת אני אחזקנה והנהלאה אוסיף על כחה ואשימנה לגוי עצום:

פסוק ח

ואתה מגדל עדר. הוא מגדל דוד וקראו מגדל עדר כי ישראל נמשלים לעדר הצאן כמו שהמשילם בכמה מקומות וציון וירושלם היא מקום כל ישראל שהיו נאספים שם שלש פעמים בשנה והיו בה כעדר בתוך הדברו והיא היתה ראש ממלכת ישראל וכפל הענין במילות שונות ואמר עופל בת ציון כי עופל כמו מגדל כמו עופל ובחן:

עדיך תאתה ובאה. כפל הענין במילות שונות לחזק הענין כי תאתה כמו ובאה:

תאתה. האל"ף נחה:

הממשלה הראשנה. הוא מלכות בית דוד וכפל הענין במילות שונות ואמר ממלכת לבת ירושלם לחזק הענין וי"ת ואת משיחא דישראל דטמיר וגו' תרגם עופל טמיר כמו שתרגם ויבא אל העופל ועל לאתר כסי:

פסוק ט

עתה למה תריעי רע. ענינם ענין תרועה לאבל כמו ותרועה בעת צהרים ורע שם וממנו את קול העם ברעה ואמר זה כנגד ציון וירושלם ואמר לשון נקבה כנגד העיר או כנגד הכנסה אמר עתה שאת קרובה לגלות מארצך למה זה תתאבלי ותבכי עוד זכרו יום הנחמה והישועה:

המלך אין בך. הלא מלכך ויועצך האל יתברך ואעפ"י שיסתיר פניו האל יתברך עתה ממך עדיין הוא מלכך ויועצך ואם יַגלך עתה מארצך עוד יגאלך מגלות בבל ויבא זמן שיגאל כל ישראל הנפוצים והנדחים באפסי הארץ ועל זה אמר ועתה נאספו וגו':

פסוק י

חולי וגוחי. חולי מענין חיל כיולדה וגוחי ענין האנחה כי הוא מענין אתה גוחי מבטן שהוא ענין הוצאה והאנחה היא הוצאת הנשימה אמר אם יש לך לחול ולכאוב מפני עונך יש לך לחול ולגוח כי בעונותיה עתה תצאי מקריה מירושלם וציון שנקראת קרית חנה דוד או פי' מכל קריה וקריה שבארץ ישראל ועם כל זה זכרי הנחמה ואל תחשבי שאבדה תקותך:

ושכנת בשדה. כדרך השבויים שמוציאים אותם מעריהם ומניחים אותם בשדה עד שיאספו כלם ואח"כ מוליכים אותם כלם בשבי לארץ המגלים:

ובאת עד בבל. כי שם מקום הגלות לאותם שהגלה נבוכדנצר מלך בבל:

שם תנצלי. מבואר הוא:

פסוק יא

ועתה. זה אמר כנגד קבוץ גליות בימי המשיח ואמר כי עתה מובטחים תהיו בנחמה זו ואם היא לאורך זמן כמו הדבר שהיה להם עתה בזמנם:

גוים רבים. זהו גוג ומגוג ועמים רבים אשר אתו:

האמרים תחנף. יחשבו בלבם עתה תחנף ציון ותתחייב ובעונותיה תחרב כמו שחרבה מקדם:

ותחז בציון עינינו. ותראינה עינינו בציון מה שקוינו וכן ובאויבי ראתה עיני ותחז כמו ותחזה:

פסוק יב

והמה לא ידעו מחשבות השם. למה העיר רוחם לבא על ירושלם כי הם חושבים לשלול שללה ולהחריבה עלו עליה ולא הבינו עצתו למה העירם לבא עליה כי הוא ית' העירם כמו שכתוב בנבואת יחזקאל והעליתיך מירכתי צפון והביאותיך אל הרי ישראל:

כי קבצם כעמיר גורנה. כמו שמקבץ אדם עמירי השדה אל הגורן לדושם שם כן יקבץ האל יתברך העמים על ירושלם וישראל ידושו אותם שם:

פסוק יג

קומי ודושי, כי קרנך אשים ברזל. לנגח אותה ולהפילם:

ופרסותיך אשים נחושה. לדושם, זהו שאמר והדיקות עמים רבים כי ישימם כעפר לדוש:

והחרמתי. כמ"ש בנבואת זכריה ואסף חיל כל הגוים ואמר יהיה על מצלות הסוס קדש לה' ואפשר כי קצת חיל הגוים יהיה בזה לישראל וקצתו יהיה קדש לה':

פסוק יד

עתה תתגודדי בת גדוד. עתה בזמן ההוא תתגודדי שיבא עליך גדודים לפי' תקראי בת גדוד רוצה לומר עדת דבורים:

מצור שם עלינו. גוג מגוג שם מצור עלינו עם כל גדודיו וחיילותיו:

בשבט יכו על הלחי את שופט ישראל. כמו שאמר ויצא חצי העיר בגולה וגו' ואז יבזו השופטים והגדולים אשר בישראל עד שיכו אותם בשבט על הלחי דרך בזיון:

פרק ה

פסוק א

ואתה בית לחם אפרתה. אמר אפרתה להודיע איזה בית לחם וכן ואקברה שם בדרך אפרת היא בית לחם ואמר בית לחם אשר ליהודה נראה כי בית לחם אחר היה ואמר כנגד בית לחם אתה בית לחם צעיר להיות באלפי יהודה אעפ"י שהיית צעיר באלפי יהודה ממך לי יצא שופט להיות מושל בישראל וזהו המלך המשיח ופירוש להיות להיותך נמנה בערי אלפי יהודה צעיר עתה כנגדם ואע"פ כן ממך יצא לי המשיח כי מזרע דוד שהיה מבית לחם יהיה וזהו שאמר ומוצאתיו מקדם מימי עולם כי מוצאות המשיח בזמנו יאמרו כי מקדם מזמן רב היו מבית לחם זהו דוד כי יש זמן רב בין דוד ובין מלך המשיח (וזהו אל שהוא מימי קדם מימי עולם יש עליהם תשובה כי הוא לא משל בישראל אבל הם משלו בו ומה שאמר כי מי היה מימי קדם אלא לא זהו שקר כי האל קודם ימי עולם היה והם אומרים כי מקדם מימי עולם היו מוצאתיו כלומר כי אז יצא והאל קדמון בלי ראשית) [נ"א: והתועים שאומרים פסוק זה על ישו שר"י ואומרים כי נולד בבית לחם וזהו אל שהיה מקדם מימי עולם יש תשובה עליהם כי ישו לא משל בישראל אבל הם משלו בו ותלוהו ומה שאומרים כי מי היה מקדם מימי עולם אלא האל זהו שקר כי האל קודם ימי עולם היה והוא אומ' כי מקדם מימי עולם היו מוצאותיו כלומר אז יצא והאל קדמון בלי ראשית] ומ"ש מעולם עד עולם אתה אל רוצה לומר מטרם עולם כמ"ש בטרם הרים יולדו וכן מעולם נסכתי בטרם עולם כמ"ש עד לא עשה ארץ וחוצות וי"ת כן ואת בית לחם אפרת וגו':

פסוק ב

לכן יתנם. בעת הישועה יתן האל ית' ישראל בצרה ויביאם עד עת יולדה ילדה כלומר יאחזום צירים כצירי יולדה מרוב צרתם כמו שאמר בנבואת דניאל והיתה עת צרה אשר לא נהיתה מהיות גוי עד העת ההיא:

ויתר אחיו ישובון על בני ישראל. יתר אחיו הם שבט יהודה ובנימן שנותרו כשגלו עשרת השבטים וכנוי אחיו על המשיח:

על. כמו עם והם עשרת השבטים כלומר אלה ואלה ישובון על אדמתם ות"י בכן יתמסרון בעידן לידתא למילד ושאר אחיהון יסתמכון עליהון בני ישראל ורבותינו ז"ל דרשו בזה ואמרו אין בן דוד בא עד שתפשוט המלכות בעולם תשעה חדשים שנאמר לכן יתנם עד עת יולדה ילדה:

פסוק ג

ועמד ורעה. אחר הצרה יעמוד המלך המשיח וירעה את ישראל בעוז ה':

בגאון שם ה'. במשפט שיעשה האל בגוים ההם בעוזו ובגאונו שהראה להם ויראו ממנו כל אפסי ארץ וירעה את ישראל בהשקט ובבטחה איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו ואין מחריד כמו שאמר למעלה זהו שאמר וישבו שישבו בבטחה ובשלום לעולם:
כי עתה יגדל. שם המשיח יגדל עתה אחר משפט הרשעים וכת"י ויסגא שמיה:

פסוק ד

והיה זה שלום אשור כי יבא. תחת הפחד שאנו מפחידים בזמן הזה מאשור שיבא בארצנו:
וכי ידרוך בארמנותינו. זה יהיה שלום לנו מכל פחד שלא נפחד עוד עד עולם ופי' זה שלום על המשיח כי הוא יהיה סבת השלום כמו שאמר ודבר שלום לגוים או פי' זה שלום יהיה שלא יבא עוד אויב בארצנו כמו שהוא רגיל לבא היום:
והקימונו עליו. פי' על האויב אם יבא בזמן ההוא כמו שבא בזמן הזה מלך אשור אם יבא אז נקים עליו שבעה רועים ושמונה נסיכי אדם כלומר שיעמדו נגד האויב ויכוהו והרועים והנסיכים יהיו שרי המלך המשיח שיהיו רועי ישראל במצותו ונסיכים ממונים עליהם ומה שאמר שבעה שמונה כמו תן חלק לשבעה וגם לשמונה כלומר רועים רבים ונסיכים ורועים ונסיכים ענין כפול במלות שונות כי הרועים הם הנסיכים וי"ת ונמני עלנא שבעה מלכין ותמניא רברבי אנשא ואני תמיה איך תרגום עליו עלנא ויתכן לפרש עליו כמו עם רוצה לומר עם מלך המשיח וכן ועליו מטה מנשה ורבותינו ז"ל אמרו מאן ננהו שבעה רועים דוד באמצע שת וחנוך ומשותלח בימינו אברהם ויעקב ומשה משמאלו ומאן נינהו שמנה נסיכי אדם ישי שאול ושמואל עמוס וצפניה חזקיה אליהו ומשיח:

פסוק ה

ורעו. אלה הרועים ירעו את ארץ אשור בחרב ופי' ורעו ושברו כמו ורעו דליותיו ירעוך קדקד:
ואת ארץ נמרוד. הוא בבל כמו שכתוב ותהי ראשית ממלכתו בבל וזכר אשור ובבל לפי שהם החריבו את ארץ ישראל והם יחריבום:
בפתחיה. בחרבותיה כמו והמה פתיחות שפירושו חרבות רוצה לומר כי בכלי מלחמתם יהרגום ות"י בפתחיה בתוקף כרכהא:
והציל. המלך המשיח יצילנו בהחריבו ארץ אשור ובבל עם נסיכיו ושריו שלא יצא עוד אויב מן הארץ ההיא שיבא בארצנו ושידרוך בגבולנו ומלת כי במקום שי"ן השמוש כמו כי נתן לצבאך לחם כמו שנתן:

פסוק ו

והיה שארית. אותם שישארו אחר שיצרפו כמו שאמרו וצרפתים כצרוף הכסף וגו':
בקרב עמים רבים. שיאספו על ירושלם עם גוג ומגוג ויהיו ישראל ביניהם כטל מאת ה' כי הטל בא מאת ה' מן השמים והמקוה לו לא יקוה לאיש שיביאנו לו אלא לה' יקווה כי הוא הממטיר והמביא לארץ הטל והמטר כן ישראל בישועה ההיא לא יקוו אלא לאל יתברך כי הוא המושיעם ואין זולתו מושיע כי הם יהיו עם מעט והעמים הנאספים עליהם יהיו רבים ומי יוכל להושיעם בלתו ותרד ישועתו להם כאשר ירד הטל על האדמה ואמר אחר כן כרביבים עלי עשב כי הרביבים הם המטר הרב והעשב גדול מהדשא כן יהיו הם הולכים וגדלים וטובו להם הולך וגדל:
יקוה לאיש. ייחל לבני אדם כפל הענין במלות שונות:

פסוק ז

והיה, כאריה בבהמות יער. האריה הוא הגדול ויש לו כח וגבורה בחיות היער החזקים כמו הנמר והדוב והזאב ויעבור עליהם וירמסם ויטרוף מהם כרצונו ואין מציל הכפיר הוא הקטן במין האריה אבל הוא גדול מגור והכפיר אין לו כח בחיות היער לטרוף אבל יש לו כח בעדרי צאן ויטרוף מהם ואין מציל כן יהיו ישראל בקרב העמים ההם הצובאים על ירושלם שישמידם ויהרגום כמו שכתוב בנבואת יחזקאל ובנבואת זכריה:

פסוק ח

תרום ידך. מבואר הוא:

פסוק ט

והיה, והכרתי סוסיך. כלומר שלא תצטרך לסוסים ולמרכבות כי שלום יהיה לך לעולם אחר מלחמת גוג ומגוג וי"ת ואשצי סוסות עממיא מבינך ואוביד ית רתיכיהון:

פסוק י

והכרתי ערי ארצך. שהם מוקפות חומה ולא יצטרכו לחומה כי שלום יהיה להם וריב אדם לא יהיה בהם ואמר והכרתי כלומר במה שארבה אתכם ואתן לכם שלום כאלו אני אכרות את חומת עריכם עד שלא יקראו ערים אלא פרזות וכן אמר פרזות תשב ירושלם וגו' וכן פי' והרסתי כל מבצריך ועוד כי ישיבת הפרזות טובה לבריאות הגוף מישיבת הערים המוקפות והכרכים וכן אמרו רבותינו ז"ל אין מוציאין מעיר לכרך מפני שישיבת כרכים קשה ואמר מנין שישיבת כרכים קשה שנאמר ויברכו העם לכל האנשים המתנדבים לשבת בירושלם והטעם כי האויר צר בכרכים ובפרזות הוא רחב וטוב לבריאות הגוף וי"ת ואשצי קרוי עממיא מארעך ואפגר כל כרכיהון תקיפיא:

פסוק יא
והכרתי כשפים מידך. כמו מרשותך כמו ויקח את כל ארצו מידו רוצה לומר שלא יהיה בכל ארצך מכשפים ומעוננים כמו שהם היום וטעם והכרתי שיסיר לב האבן מבשרכם ופי' מעוננים אמרו רבותינו ז"ל מעונן זה האוחז את העינים רבי עקיבא אומר זה המחשב עונות ושעות ואומר היום יפה לצאת למחר יפה ליקח:

פסוק יב
והכרתי פסיליך. וטעם והכרתי כמו שפי' כאשר למעלה ממנו וכן טעם ונתשתי:

פסוק יג
ונתשתי, והשמדתי עריך. אויביך כמו ויהי ערך וכן ת"י ואשצי בעלי דבבך. ויש לפרשו כמו שפירשנו והכרתי ערי ארצך:

פסוק יד
ועשיתי. אשר לא שמעו ת"י דלא קבילו אולפן אוריתא:

פרק ו

פסוק א
שמעו. אמר הנביא כנגד ישראל שמעו מה שאמר לי האל ית' ומה שאמר קום ריב את ההרים כמו אל ההרים וכן והראה את הכהן כמו אל הכהן רוצה לומר הראה ריבך אליהם וכן אמר לגבעות שתשמענה קולך וטעם ההרים והגבעות על דרך האזינו השמים ותשמע הארץ שמעו שמים והאזיני ארץ כי היא שמעה את כל דברי ה' והריב הוא עם ישראל שיתוכח עמהם האל יתברך על הטובות שעשה להם והם גמלו לו רעה וי"ת ההרים אבהתא והגבעות אמהתא כלומר שישמעו האבות שהם אברהם יצחק ויעקב והאמהות שרה רבקה רחל ולאה מה שגמלו בניהם לאל ית':

פסוק ב
שמעו הרים, והאיתנים. הם ההרים או הגבעות שהם החזקים אשר ביסוד העפר והם מוסדי ארץ וי"ת שמעו אבהתא ית דינא דה' ועקריא יסודי ארעא:

פסוק ג
עמי מה עשיתי לך. מה רעה עשיתי לך:
ומה הלאיתיך. הה"א בסגו"ל והאל"ף בציר"י ופי' מה מצוה צויתי לך שתלאה לעשותה:
ענה בי. העד בי אם עשיתי:

פסוק ד

כי העליתיך. אבל עשיתי לך טובות שהעליתיך מארץ מצרים שהיית שם בעבודה קשה:
ומבית עבדים. פי' מארץ מצרים כמו אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים ופי' מבית עבדים ממקום שהייתם בו עבדים או פי' שהם היו עבדים ואתם הייתם עבדים לעבדים ומצרים מבני חם היו ונאמר עבד עבדים יהיה לאחיו:
ואשלח לפניך. לפני צאתך שלחתי לך בעבודתך מבשרים שבשרו לך בא הגאולה להניח לך מרגזך והמבשרים היו שלשה נביאים משה ואהרן ומרים וי"ת ושלחית קדמך תלתא נְבִיִין וגו':

פסוק ה

עמי זכר נא, ומה ענה אותו. אחר שהזהרתיו שלא יקלל אתכם:
מן השטים ועד הגלגל. וזכר גם כן מן השטים שחטאתם שם והייתם חייבין כליה וכפר להם במקצת החוטאים שהמית במגפה:
עד הגלגל. מה עשה לכם האל ית' שהעבירכם את הירדן ביבשה:
למען דעת צדקות השם. הכל זכור מפי הקבלה ומפי תורת משה למען שתדע צדקות ה' שעשה עמך ותטיב מעשי: ות"י הלא גבורן אתעבידא לכון ממישר שטין עד בית גלגלא:

פסוק ו

במה אקדם ה'. אם יאמר אחד מכם באיזו מנחה אקדם את ה' שירצה בה ובמה אכף לו:
האקדמנו בעולות ובעגלים. פי' ויהיו העולות עגלים בני שנה טובים ונבחרים:
אכף. שרשו כפוף והוא מבנין נפעל:

פסוק ז

הירצה. זכר הנבחרים במין הבשר לאכול ואמר עוד שמא ירצה ברוב המנחה והוא מה שאמר באלפי אלים ברבבות נחלי שמן וזה על דרך הפלגה כמו נהרי נחלי דבש וחמאה:
האתן בכורי פשעי. או שמא לא ירצה במנחות ובהמות אלא במי שחביב עלי מבני והוא בכורי שאתננו לו למנחה בעבור פשעי שיכפרנו לי בהעלותי אותו לפניו וכפל הענין במלות שונות ואמר פרי בטני חטאת נפשי כלומר אם אתן פרי בטני בעבור חטאת נפשי. ותרגם יונתן פרי בטני חביב מעי כלומר האהוב והחביב שבבני:

פסוק ח

הגיד לך אדם מה טוב. זהו מענה על השאלה אמר אין חפצי בעולות כי אם בעשות הטוב כמו שאמר שמואל הנבי' הנה שמוע מזבח טוב:

עשות משפט. יכלול כל המצות שבין אדם לחברו כמו נזקי ממון ודברים אחרים גם העריות בכלל שנאמר את משפטי תעשו וכתיב אחריו ערות אביך וערות אמך וגו':
ואהבת חסד. הוא גמילות חסדים ויעשה יותר מן הראוי לו:
והצנע לכת עם אלהיך. הוא יחוד האל יתברך ואהבתו בכל לבבו ובכל נפשו ואמר והצנע כי הדבר הזה מסור ללב והוא דבר צניעות וי"ת והוי צנוע להלכא בדחלתא דה'. ורבותינו ז"ל פי' כי עשות משפט אלו הדינים אהבת חסד זו גמילות חסדים והצנע לכת עם אלהיך זה הוצאת המת והכנסת כלה הרי דברים ק"ו ומה דברים שאין דרכן לעשותם בצנעה אמרה תורה והצנע לכת דברים שדרכן לעשותם בצנעה על אחת כמה וכמה:

פסוק ט

קול ה' לעיר יקרא. קול ה' הוא דבר הנביא כי בשם ה' הוא מתנבא:
לעיר. כמשמעו כלומר לבני העיר קורא להם לשוב בתשובה והעיר הוא ירושלם או שומרון, וי"מ לעיר כמו להעיר כלומר להעיר אותם לתשובה:
ותושיה יראה שמך. ואיש תושיה וכן ואני תפלה ואני איש תפלה אמר הנביא כשאני קורא דבריך בתוך העיר מי שהוא איש חכמה ביניהם הוא לבדו יראה בתוך לבבו את שמך הנכבד וכי ראוי להכנע מפניו כשהנביא מזכיר שמו ומזכיר את דברו ושאר האנשים לא יחושו והוא איש תושיה אומר להם:
שמעו מטה. כלומר מטה הפורעניות ואמר שמעו כמה קשה גזרה זו:
ומי יעדה. ושמעו מי יעד זאת הגזרה להביאה כי מי שיעדה יוכל להביאה כמו שיעדה כי היכולת בידו וה"א יעדה כנוי לגזרה שהיא כמשל מטה שהיא מטה כמו המטה המכה ותושיה שם לחכמה ושרשו ישה מענין יש כי אין בעולם השפל דבר עומד אלא היא לפי' נקראת תושיה שעומדת בישותה לעולם יעדה הזמינה לבא כמו ואם לבנו ייעדנה מן המועד אשר יעדו:

פסוק י

עוד האש. חסר יו"ד. ופירושו כמו היש עוד כמו שת"י האית בבית רשיעא וה"א האש פתוחה כי היא לשאלה כמו האיש אשר כמוני יברח וכן אמרה המסרה ב' פתחין חד חסר וחד מלא ולדעת המתרגם פירוש כן ראו היש עוד בית רשע אוצרות רשע ופי' עוד עדיין אחר שקרא קול ה' כלומר ראו כי לא פנו אל קול ה' הקורא וראו כי עדיין תמצאו בבית רשע אוצרות רשע ובית רשע חסר בי"ת השמו"ש כמו בבית וכן הנמצא בית ה' והדומים להם ויש לפרש האיש כמשמעו כלומר ראו אם יש בבית רשע אוצרות רשע כי לא שב מרשעו מפני קול ה' הקורא:

ואיפת רזון זעומה. איפת רזון תמצאו בבית הרשע שהיא זעומת האל יתברך כמו שאמר עמוס להקטין איפה ולהגדיל שקל:
איפת רזון. זו היא איפה קטנה שהיא רזה וחסרה:
רזון. שם בשקל קלון חרון. וי"ת ומכילן דשקר מייתין לויט:

פסוק יא

האזכה. כלומר כל אחד ואחד היה לו להשיב אל לבו ולאמר האזכה במאזני רשע ובכיס אבני מרמה:
אבני מרמה. הם משקלות המרמה כמו שאמר בתורה לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה כשיקח דבר ישקול בגדולה וכשימכור דבר ימכור בקטנה:

פסוק יב

אשר עשיריה. עשירי העיר שזכר שומרון או ירושלם:
מלאו חמס. מלאו בתיהם חמס:
ויושביה. אף שאינם עשירים דברו שקר שאין להם תחבולה לקנות ממון רב להנאה מועטת:
ידברו שקר, **ולשונם רמיה בפיהם**. ולשונם בפיהם היא רמיה והוא תואר בפלס שביה עניה:

פסוק יג

וגם אני. כמו שאתה החלית העניים והעשוקים במרמותיך כן אני החליתי אותך בהכות אותך מכה קשה:
השמם על חטאתיך. השמותיך על חטאתיך או פי' ענין תמיה כלומר אתמיה בני אדם ברוב הכותי אותך על חטאתיך השמם מקור וי"ת ואף אנא אייתיתי עלך מרע ומחא אצדינך על דחטתא:

פסוק יד

אתה תאכל. מאכליך יהיה למארה שלא תשבע ממנו:
וישחך בקרבך. הכנעתך תהיה בקרבך כלומר בארצך קודם שתגלה:
וישחך. שם שרשו ישח בפלס וישעך תתן לנו וי"ת ויהא עלך מרע במעך:
ותסג ולא תפליט. תסיג האשה להריון ולא תפליט הולד אלא ימות במעיה:
ואשר תפלט לחרב אתן. ואשר תלד לא ישמחו בו כי יפול בחרב האויב ותסג בסמ"ך כמו בשי"ן וכן ארור מסיג גבול רעהו:

פסוק טו
אתה. מבואר הוא:
תדרוך. בחולם לקריאת בן אשר ובחטף קמץ לקריאת בן נפתלי:
ותירוש. על שם סופו כמו וטחני קמח כי לא ידרוך האדם התירוש אלא הענבים:

פסוק טז
וישתמר. אעפ"י כן לא תוסרו בכל הרע שאני מביא עליכם ועדיין חק עמרי משתמר בכסות עזבו חקותי ואמר וישתמר לשון יחיד ואמר חקות לשון רבים רוצה לומר כל חק וחק:
וחרפת עמי תשאו. מה שהייתם מחרפים עמי שהם העשוקים תקבלו עונש אותה החרפה שיחרפו אתכם הגוים:

פרק ז

פסוק א
אללי לי. מלעיל הטעם באל"ף אם רשעתי אללי לי מלרע הטעם בלמ"ד וענינו כמו אוי ורבי אחי רבי משה פי' לשון יללה האל"ף מקום יו"ד כמו ישי ואשי אמר הנביא אוי לי ברעות ישראל כי הם לא שמעו בתוכחתי והאל נפרע מהם ואוי לי מרעתם ואוי לי מצרתם:
כי הייתי כאספי קיץ. נשארתי בדבר מועט הנשאר אחר שלקטו ואספו פירות הקיץ או כעוללות שנשארו בגפן אחר שכלה הבציר:
אין אשכול לאכול. איני מוצא בגפן אשכל אחד לאכול כי כבר נבצר כלומר אין חסיד וישר שאלמוד מעשיו:
בכורה אותה נפשי. כלומר אם תמו החסידים והישרים אותה נפשי שיעמוד עתה אחד מבני הדור שילמד דרכי החסידים והישרים והוא הבכורה במשל:
כאספי. שם רבים מן אסף החסיל:

פסוק ב
אבד חסיד, **חרם**. רשת כמו משטח חרמים תהיה מצודים וחרמים אמר יצודו כל אחד אחיו להרגו כמו הצייד שצד העופות ברשת:

פסוק ג
על הרע כפים להיטיב. הרע מקור וכן הטיב אמר יתנו דעתם על הרע אשר בכפיהם להטיבו ולחזקו וזה דרך צחות לומר לשון על הפכו לענין אחד וכן כי ייטיב אל אבי את

הרע עליך וכן ההיטב חרה לך זה הלשון לחזק הענין ואמר כי בזה יחזיקו הרע בכפיהם לקחת שוחד להטות דין:

השר שואל. כי לא ישאל המלך שוחד בפיו כי יתבייש מזה אלא השר שואל בעבורו:

והשופט בשלום. השופט ג"כ ידו עמהם ויש לו חלק בשוחד וזהו שלום שהוא גמול כמו באו ימי השלום וכן במשקל אחר ורודף שלמונים והנה השופט מטה הדין כדי שיגמול לו המלך טובה בממון שלוקח בהטיית הדין והגדול גם כן מי שהוא גדול בחצר המלך והוא תחת השר גם הוא דובר עם בעל הדין לתת שוחד ויפסקו הדין כרצונו וזהו הות נפשו כלומר שברון נפשו ואבדה מן העולם כמו יעז בהותו והות רשעים ויונתן תרגם תחמודי נפשיה:

ויעבתוה. חזקוה בין כולם חזקו הטייה בשוחד שלוקחים ויעבתוה ענין חוזק כמו החבל החזק שנקרא עבות ואדוני אבי ז"ל פירשו כי כל עבות מג' חוטים וכן ועבות העגלה שהיא משלש רצועות והיא החזקה וכן פירשו רבותינו ז"ל עבות ג' עלין בקו אחד וכן אמר ויעבתוה לפי שהם שלשה מחזיקי העולה והטיית הדין השר והשופט והגדול:

פסוק ד

טובם כחדק. הטוב שבהם הוא כמו החדק שהוא הקוץ שהוא מכאיב כל הנוגע בו וי"ת טבא די בהון קשה למיפק מן ידיה כד מן חדקא:

וישר ממסוכה. והישר שבהם הוא קשה יותר מן המסוכה שהוא גדר הכרמים שעושים מקוצים וי"ת ודקשיט בהון מסגיות סייג ביש:

ממסוכה. בסמ"ך כמו בשי"ן מן הלא אתה שכת בעדו הנני סך את דרכך בסירים:

יום מצפיך. יום נביאי השקר שהם מצפיך ונביאיך שהיו מבטיחים אותך על שקר עתה תראה היום ההוא מה הוא אם הוא טוב ואם רע:

כי הנה פקדתך באה. כלומר פקודת עונך:

עתה תהיה מבוכתם. מבוכת נביאי השקר רוצה לומר ערבובם מן נבוכים הם בארץ:

פסוק ה

אל תאמינו ברע. בדור הזה אין אדם יכול להאמין ברעו:

באלוף. בגדול רוצה לומר באחיו הגדול:

משוכבת חיקך. גם מאשתך צריך אתה שתשמור פתחי פיך שאם תדבר רע על חבריך בפניה תגלהו:

פתחי. רבים, מן פתח דבריך יאיר:

פסוק ו

כי בן מנבל אב. הבן היה לו לנשא האב ולכבדו ובדור הזה הוא משפילו ומבזהו וכן בת קמה באמה כלה בחמותה וגו', וכל זה הפך הנכונה והמנהג:

פסוק ז

ואני בה' אצפה. דברי הנביא על לשון ישראל כמו שאמר אחריו אל תשמחי אויבתי לי ואחרי שאמר מיכה דברי הפורענות סיים נבואתו בדברי נחמה ואמר ואני בה' אצפה, כלומר אף על פי שאני גולה מארצי על עונותי עוד אצפה בה' שיוציאני מן הגלות וכפל הענין במילות שונות ואמר אוחילה לאלהי ישעי:

ישמעני אלהי. שבטחתי בו שישמעני בגלות:

פסוק ח

אל תשמחי אויבתי לי. אפשר שהיו"ד לכנוי אף על פי שהמלה מלעיל אמר אויבתי כנגד הרשעה שארך גלות ישראל ברשותה יותר מאלף שנה וחושבת כי אבדה תקות ישראל והיא שמחה לאידה ואמר כנגדה על תשמחי לי שאת אויבת לי וכת"י לא תחדין בעלת דבבותי:

כי נפלתי קמתי. אם נפלתי בגלות עוד אקום, ואמר קמתי עבר במקום עתיד כדרך הנבואות כי מה שאומר האל יתברך שיהיה הוא קיים כאלו היה:

כי אשב בחשך ה' אור לי. אם אשב בגלות בחשך כלומר בצרה גדולה שהיא נמשלת לחשך אני בוטח בה' שיהיה עדיין אור לי ויוציאני מחשך לאור:

פסוק ט

זעף ה' אשא. בגלותי אני נושא וסובל זעף ה' ומצדיק עלי את הדין:

כי חטאתי לו. ואסבל עד אשר יריב ריבי עם הגוים שלחצוני:

ועשה משפטי. שיקח נקמתי מהם:

בצדקתו. שיעשה לי עוד צדקה, ותרגום יונתן אמרת ירושלם לווט מן קדם ה' קבלית:

פסוק י

ותרא אויבתי. כמו שפיר' למעלה. וכן תרגם יונתן:

ותרא. מלרע כמו ירא פרעה תרא אשקלון:

אויבתי. מלעיל בשני פשטין כמו הראשון אמר אויבתי שתראה שיוציאני האל יתברך לאור יהיה לה בשת ממה שהיתה אומרת לי בגלות איה ה' אלהיך:

עיני תראינה בה. הנו"ן דגושה שלא כמנהג אלא אם כן תהיה נו"ן ה"א הפעולה אמר עיני תראה באויבתי כחפצי ורצוני כי עתה בבא לי הגואל תהיה למרמס כטיט חצות וכן ובאויבי ראתה עיני:

פסוק יא

יום לבנות גדריך. אמר כנגד האויבת יום שחשבת לבנות גדריך בבית ישראל כשתבוא עם גוג ומגוג בארץ ישראל יום ההוא ירחק חק היום ההוא יהיה לך להפוך וירחוק חקך שיהיה לך באומות ובישראל והיית מושלת עליהם והמפרשים פירשו הפסוק כנגד ישראל וכן ת"י בעדנא ההיא יתבנין כנשתא דישראל וגו':

פסוק יב

יום הוא ועדיך יבא. אותו יום תשועת ישראל יום הוא לה' ועדיך יבא האויב להשחיתך:

למני אשור וערי מצור. זכר אשור שגלו שם ישראל תחילה:

למני. כמו למן כמו מני אפרים:

ערי מצור. כמו ערי מבצר כלומר שלא ימלטו מפני חזקה וכן ותבן צר מצור לה והדומים לו רבים:

ולמני מצור. ומן ערי המצור ועד הנהר זהו נהר פרת כי פרת הוא גבול א"י ומשם ואילך ארץ העמים:

וים מים. ועד שזכר עומד במקום שנים רוצה לומר ועד ים שהוא מצד מערב:

והר ההר. ועד הר ההר והוא הר ההר שמת שם אהרן והוא אחד מגבולי א"י כמו שאמר מהר ההר תתאו לבא חמת וזכרו בתורה בחולם והנה בפתח ואחד הוא רוצה לומר יחריבו ארץ אויביהם שהוא סביבות גבול ארץ ישראל שהיו להם שכנים רעים והרעו לישראל בכל כחם, ויש מפרשים ולמני מצור כמו מצרים וכן דללו וחרבו יאורי מצור כל יאורי מצור כמו מצרים ויונתן תרגם בעדנא ההיא יתכנשון גלוותא דמן אתור וגו' תרגם ולמני הורמני וכן תרגם מני אשכנז מני טורי הורמני:

פסוק יג

והיתה הארץ. ארץ העמים. על יושביה כמו עם יושביה וכן ויבואו האנשים על הנשים והדומים להם:

מפרי מעלליהם. שהרעו לישראל:

פסוק יד

רעה עמך בשבטך. אמר הנביא כנגד האל ית' שיוציא ישראל מהגלות וירעם בשבטו כמו שהרועה ירעה צאנו וינחם לאטם בשבטו:

שכני לבדד. כמו שוכן. וכן היושבי בשמים והדומים לו לבדד שיהיה לבדו בארצו ואין עם אחר אתו:
יער בתוך כרמל. ישכנו ביער כמו בתוך הכרמל כי כרמל הוא מקום ישוב שדות וכרמים ואילנות ואמר כי אז ישכנו לבטח ביער שהוא מקום חיות ולא יפחדו מהם כמו שהאדם שוכן בתוך כרמל וכן אמר וישכנו ביערים:
ירעו בשן וגלעד. שהוא מעבר לירדן והיא ארץ מקנה שמנה וטוב ירעוה כימי עולם:

פסוק טו

כימי צאתך. עונה האל יתברך לנביא אמור להם כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות וטעם צאתך שיצאו אבותיהם כאלו יצאו הם:

פסוק טז

יראו גוים. הגוים שיאספו על ירושלם עם גוג ומגוג יראו הנפלאות ויבושו מכל גבורתם שבטחו על גבורתם לבא על ירושלם:
ישימו יד על פה. שלא יהיה להם מענה:
אזנים תחרשנה. שיהיו מבוהלים ממה שישמעו מטוב ישראל הרחוקים מארצם:

פסוק יז

ילחכו עפר כנחש. עפר רגלי ישראל ילחכו כמו הנחש ההולך על גחונו שלוחך עפר שהוא מאכלו:
כזוחלי ארץ. כפל הענין במילות שונות כי הנחשים זוחלי ארץ הם שהולכים על בטנם או פירוש שאר המינים שהם זוחלי ארץ כתולעים וכיוצא בהם כן ישתטחו לפני ישראל:
ירגזו ממסגרותיהם. אותם שיסגרו בעריהם מפחד ישראל שם ירגזו:
אל ה' אלהינו יפחדו. כי ידעו כי אין זולתו:
ויראו ממך. כנגד ישראל יראו חסר יו"ד פ"א הפעל ויו"ד האיתן נמשכת בגעי"א:

פסוק יח

מי אל כמוך. דברי הנביא כנגד האל יתברך:
לשארית נחלתו. לאותם שישארו בבוא הגואל:
לא החזיק לעד אפו. אף על פי שהיו חייבים שלא יצאו מהגלות לרוע מעשיהם שעשו לא יפנה לעד אל מעשיהם:
כי חפץ חסד הוא. כמו שכתוב בתורה ורב חסד וחסדו יגבר על חטאיהם כשיגיע זמן הגאולה:

פסוק יט

ישוב. אמר ישוב ירחמנו ואמר ותשליך כן דרך המקרא במקומות רבים לנכח ושלא לנכח בפסוק אחד וכן אמר עונותינו ואמר חטאתם יכבוש כאדם שכובש דבר תחת רגליו שלא יראה וזהו שאמר ותשליך במצולות ים:

נושא. כאדם שמסלק דבר ממקומו:

במצולות. בשורק הצד"י והמצולה הוא עומק הים:

פסוק כ

תתן אמת ליעקב. החסד הוא לאברהם שנתן לו בחסדו הארץ ולבניו אחריו ובניו הם בני יעקב והאמת הוא ליעקב כי אחר שנתנה לאברהם ולבניו האמת הוא לקיים המתנה לבניו כי הוא אלהי האמתי ולא ישוב דבריו הטוב אחור:

אשר נשבעת לאבותינו. כלל שלשת האבות אברהם יצחק ויעקב כי לשלשתם נשבע: